

بررسی منازعات روی انکشاف منابع آب و راه حل ها در حوزه دریایی هلمند

* ۱. پوهنمل میرویس صدیقمل، سېول، انجنیري، پوهنتون لغمان ولایت لغمان افغانستان
۲. پوهنمل نقیب احمد نعیمی، سېول، انجنیري، شیخ زاید، خوست، افغانستان

خلاصه

آب در سال های اخیر به عنوان یک مشکل در روابط میان افغانستان و کشورهای همسایه آن به یک معضله بزرگ قرا راه این کشور قرار دارند. مشکلات به مرور زمان افزایش می یابد. بنابراین، تمرکز این اثر علمی در مورد بررسی منازعات روی انکشاف منابع آب و راه حل ها در حوزه دریایی هلمند است. بعد از مطالعه این تحقیق به نتایج ذیل خواهید رسید تادلایل نهفته منازعات روی حوزه دریایی هلمند، راه حل ها جهت جلوگیری از ایجاد منازعه در حوزه دریایی هلمند، چالش های موجود انکشاف و تکمیل نمودن زیر بناهای آبی در حوزه دریایی هلمند می باشد. روشهای که برای تکمیل نمودن این اثر علمی استفاده شده است روش ترکیبی بوده که هم از کتابها و مقالات که راجع به حوزه دریایی هلمند نگاشته شده و مخصوصاً در رابطه به مسایل این تحقیق، بر علاوه از سایت های انترنیتی برای جمع آوری معلومات استفاده شده است. همچنان برای به اتمام رساندن تحقیق فوق از پرسشنامه در مورد مسایل که فوق راجع به این حوزه ذکر گردید در بین وزارت خانه های زیربط و ریاست های زیربط ولایات های فراه، هلمند و قندهار مورد بررسی قرار گرفته است و گذشته از این از دهاقین و استفاده کننده گان در باره چالشهای مربوط این حوزه دریایی پرسان گردیده که نتیجه آنرا در فصل های بعد خواهید دید.

کلیمات کلیدی: آب های مرزی، تغییرات اقلیمی، حوزه دریایی، منازعه آبی

۱. مقدمه

در زبان فارسی دری مفهوم توسعه و مدنیت با واژه "آبادی" که برگرفته از واژه "آب" است، ارائه می شود این واژه "آبادی" فلسفه مینابودن آب برای هرنوع پیشرفت و توسعه را تداعی میکند و بیان کننده این موضوع است که توسعه در افغانستان آب محور است. آب بستر و مصدر آبادانی است و نخستین جوامع و سپس تمدن های بزرگ دنیا در کناره ها و امتداد رود های بزرگی چون: نیل، اندوس، هوانگ هو، دجله و فرات، هریرود، هیرمند و آمو شکل گرفته است بنابراین این تحقیق انجام شده ذیل روی منابع

آب و چالشهای ایجاد شده در اثر مدیریت آن در افغانستان و مخصوصاً بررسی منازعات روی انکشاف منابع آب و راه حل ها در حوزه دریایی هلمند میباشد.

برای مدیریت منابع آب در حوزه دریایی هلمند تقریباً در قرن 11 میلادی در زمان پادشاهی سلطان محمود غزنوی احداث بند سلطان صورت گرفت، در این حوزه دریایی در شرایط فعلی به تعداد 19 بند و 34 بند انحرافی ساخته شده و 35 بند پلان شده میباشد. و از آب دریا های این حوزه دریایی در سیستان ایران برای زارعت، آبرسانی شهرهای زاهدان و زابل، و زنده نگاه داشتن جهیل های هامون استفاده میشود.

با وجود منازعه بین افغانستان و ایران روی انکشاف منابع آب در حوزه دریایی هلمند همکاری بین این دو کشور روی حوزه مذکور در سال 2003 به اساس یک موافقت نامه که جهت از بین بردن چالشهای زیست محیطی مبنی بر احیای جهیل های هامون صورت گرفته که این همکاری به اثر تلاش های UNEP صورت گرفته است. موافقت بالای این حوزه دریایی دقیق بعد از تصرف هرات توسط ایرانی هابین افغانستان و ایران شروع شد که تا سال 1973 میلادی به نتیجه کلی نرسیده بود. بناً در همین سال به یک توافق رسمی مبنی بر تقسیم آب هلمند بین افغانستان و ایران صورت گرفته که تا هنوز مدار اعتبار است.

۱.۱. ضرورت تحقیق

در حقیقت، تحقیق فوق در مورد منازعه روی انکشاف منابع آب و راه حل در حوزه دریایی هلمند بحث خواهد کرد که این حوزه دریایی یکی از حوزه های دریایی افغانستان بوده که دارای اقلیم خشک و خشکترین ویا نگووار میباشد و در عین حال دارای زمین های زراعتی وسیع بوده ستون فقرات این دو کشور را تشکیل میدهند، بر علاوه این حوزه دریایی با داشتن خواص منحصر به فرد خود همیشه عامل منازعه بین افغانستان و ایران بوده است، از این جهت ما را واداشت تا بصورت درست و همه جانبه در این مورد تحقیق نمایم.

۱.۲. اهداف تحقیق

تحقیق فوق دارای دو هدف کلی میباشد

❖ دریافت منازعه روی انکشاف منابع در حوزه دریایی هلمند

❖ پيدا نمودن راحل ها جهت از بين بردن اختلافات روی انكشاف منابع آب در این حوزه دریایی بین افغانستان و ایران.

۲. مرور به آثار گذشته

مطابق سازمان ملل در سال 1997 یک حوزه دریایی بین المللی چنین تعریف شده است حوزه دریای بین المللی عبارت از تمام بخش های وابسته به آب که شامل دریا های ساحه آبیگر ها، جهیل ها، یخچال ها، طبقات آبدار زمین، ذخیره ها و کانال ها را در بر می گیرد (Shroder, Ahmadzia, 2016). و یا به اساس ماده 2 کنوانسیون 1977 دریا های بین المللی به دریا گفته می شود که از دو و یا چند کشور عبور نماید و یا بین 2 و یا در چند کشور واقع شده باشد (علی محمد پور، 1389).

انجمن حقوق بین الملل

در کنفرانس دبروونیک انجمن حقوق بین المللی در سال 1956 در جهت تدوین حصول حاکم بر بهره برداری دریا های بین المللی تلاش های اولیه را انجام دادند. در این کنفرانس توصیه شده بود که کشور های اطراف یک دریای بین المللی برای رسیدن به توافق باید منفعت رسیده به یک کشور را در قبال ضرر وارده در کشور دیگر در یک بهره برداری خاص از آب با هم بسنجند. برای اینکار موارد ذیل باید در نظر گرفته شوند (فهیم، نجیب، 1393).

- حق هر یک از کشور ها در استفاده از معقول؛
- میزان وابستگی هر یک از کشور به آب های دریا؛
- عوامل اجتماعی و اقتصادی موجود در خصوص هر کشور نصب به تمام کشور های حوزه دریایی؛
- توافق های که از قبل میان این کشور وجود داشته باشد.
- تصرف سابق آب توسط یک کشور؛

مدیریت منابع آب افغانستان

مدیریت سالم آب در یک کشور امر ضروری و حتمی پنداشته می شود که سبب رشد اقتصادی و تغییرات مثبت در زندگی شهروندان میشود مدیریت منابع آب در کشور باید به طور دقیق در نظر گرفته شود که تهیه آب با مقدار مناسب و کیفیت خوب باشد. در بخش مدیریت منابع آب، افغانستان از جمله کشور های

محسوب می شود که برای مدیریت این منابع با ارزش اقدام بنیادی هزار سال قبل انجام داده است که از جمله بند سلطان و بند کمال خان را می تواند نام برد. مدیریت سالم منابع آب را عده ای وابسته به موارد ذیل میدانند (موسسه دران، 1396).

- تعهدات سیاسی
- نظم و (دیسپلن) نهادی و سازمانی
- چارچوب قانون
- برنامه های مالی و تشویقی
- سهمیه گیری عامه
- وسایل و اسباب مدیریت
- رشد و انکشاف ظرفیت ها

چالش مدیریت منابع آب

در چهار چوب ملی صلح و انکشاف افغانستان در وقف سال های 1395-1400 تمرکز روی رشد اقتصادی، سیاسی و امنیتی بر رویکرد انکشافی افغانستان که در محور زراعت صنایع استخراج و تجارت می چرخد را تشکیل می دهد. بناً، هیچ توجهی خاص بصورت مستقل به منابع آبی صورت نگرفته و هم به صورت سکتوری هم تذکر نیافته است. در نتیجه برای برنامه ریزی های توسعه ای ناگزیر هستیم آب در دسترس را مبنا و اساس قرار دهیم و اگر نه به چالش های بزرگ مواجه خواهیم شد (حازم یحیی، 1395).

حوزه آبی هلمند: مساحت آبیگر این حوزه در داخل خاک افغانستان 260000 کیلومتر مربع بوده و شامل آب دهی سالانه این حوزه (نه ملیارد و سیصد میلیون) متر مکعب آب بوده که 11% از آب های سطحی کشور را تشکیل می دهد. (Habib, 2014).

حوزه دریایی هلمند یکی از قدیمی ترین شهرک های جوامع زراعت پیشه و شهری در افغانستان است. بر اساس طبقه بندی پوشش زمینی منتشر شده در پایگاه اطلاعات (Transboundary Freshwater Dispute Database of Oregon State University)، نیمی از حوزه دریایی هلمند تحت زمین های بوته ای قرار دارد، حدود یک سوم از کل منطقه بایر و یا کمی رشد کرده است و بخش قابل توجهی از آن زیر چمن زار است. و تقریباً 13 فیصدی از مناطق آبیاری افغانستان در حوزه هلمند قرار دارد (Rivas, 2008).

مطابق به ماستر پلان انكشافی دولت افغانستان روی منابع آب حوزه دریایی هلمند 101154ha زمین قابل آبیاری در حوزه دریایی هلمند خواهد شد (Thomas, 2016).

این حوزه دریایی بین مختصات جغرافیایی 31' و 85° تا 49' و 61° طول شرقی و 42' و 29° تا 52° و 32° عرض شمالی واقع شده است. مساحت این حوزه 280 هزار کیلومتر مربع بزرگترین پهله شرق فلات ایران و غرب افغانستان است. طول این دریای 1300 - 1400 کیلومتر که از ارتفاعات 3800 متری غرب کوه پغمان در 60 کیلومتری غرب کابل، میان دو کوتل اونی در شمال و حاجی گک سرچشمه می گیرد و دره تنگی رآبه طول 320 کیلومتر به سمت غرب می گشاید. (محمد حسن نامی، 1390).

حوزه دریایی هلمند یکی از حوزه دریای افغانستان میباشد که 11% نفوس کشور را تشکیل میدهد این حوزه دریای از سه کشور تشکیل شده که مجموع نفوس آن 2865400 نفر میباشد. باداشتن فیصدی رشد نفوس 3.2% در افغانستان 2.5% در ایران 2.8% در پاکستان، رشد قابل ملاحظه خواهد داشت. (King and Sturtewagen, 2010)

۳. میتودولوژی

در این تحقیق ازد دورش استفاده شده که عبارت است از:

روش تحلیلی: استفاده از کتابها و مقالات برای دریافت منازعه و راه حل ها روی انكشاف حوزه دریایی هلمند راجع به مسایل فوق معلومات جمع آوری نموده ایم و همچنان معلومات و ارقام خویش را از سایت های انترنیتی به دست آورده ام که در موقع مطالعه این اثر تحقیقی به آن مواجه خواهید شد.

روش نظری: برای دقیق بودن تحقیق خویش از پرسشنامه ها استفاده نموده ایم، این پرسشنامه ها از دو قسمت تشکیل شده: یک بخش آنرا سولات همرا با جوابات آن تشکیل داده و متباقی پیشنهادات مردم میباشد. پرسشنامه مذکور را به وزارت های ذیربط تقسیم نمودم (وزارت زراعت، آبیاری و مالداري و همچنان وزارت انرژی و آب، ریاست های زراعت و حوزه دریایی ولایات فراه، هلمند و قندهار) در عین حال استفاده از مصاحبه های دهاقین ولایات حوزه دریایی در داخل افغانستان شده است. بر علاوه برای تکمیل این تحقیق از نظریات و دیدگاه های متخصصین وزارت های زراعت، آبیاری و مالداري و وزارت انرژی و آب استفاده نموده ایم.

۴. مناقشه و نتایج کار

حوزه دریایی هلمند روی هم رفته چالشهای و همکاری های مطابق به قرار داد انجام شده و دیدگاه و نظرات نویسندگان را که در فوق به آن تذکر رفته است و برای تحلیل بهتر منازعات انجام شده و راه حل ها روی انکشاف منابع آب در این حوزه دریایی از چارت ها که در ذیل به آن تذکر داده شده است استفاده نموده ایم.

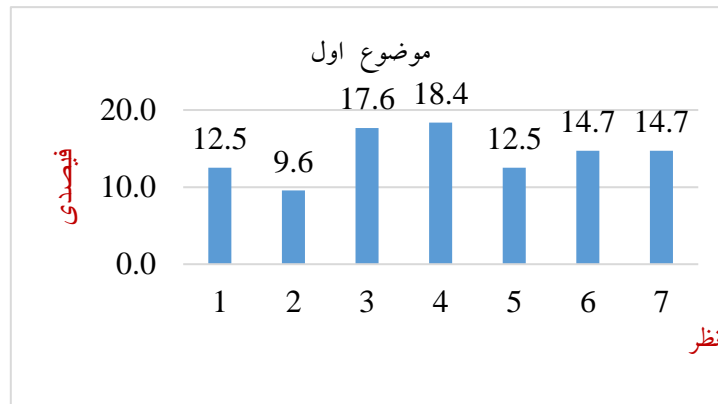
در ضمن استفاده از کتابها، مقالات و سایت های انترنتی راجع به منازعه روی انکشاف منابع آب و راه حل آن در حوزه دریایی هلمند از پرسشنامه ها استفاده شده است این پرسشنامه ها در ادارات ذیربط از جمله وزارت های انرژی و آب، زراعت، آبیاری و مالداري، ریاست زراعت فراه حوزه دریایی هلمند و قندهار در داخل افغانستان توضیح گردیده و بر علاوه از دهاقین و مردم استفاده کننده مصاحبه گرفته شده که نتایج آن در ذیل توسط چارت واضح گردیده است.

۴، ۱. نظر سنجی اول

دلایل نهفته منازعات روی حوزه دریایی هلمند مطابق به عناصر ذیل تحلیل شده است.

1. اختلافات مکانی (منحیث مرز مشترک).
2. اختلافات دیدگاه رهبران سیاسی و صاحب نظران در مورد داخلی بودن و بین المللی بودن.
3. اختلافات در مقدار حق آبه تعیین شده.
4. اختلافات در مورد احداث بندها، کانال کشی و چاهای نیمه عمیق در قسمت سیستان ایران.
5. اختلافات در مورد احداث بندها، کانال کشی در حوزه دریایی هلمند داخل افغانستان.
6. بد بینی و عدم اعتماد طرفین به همدیگر.

7. عوامل طبیعی و کاهش مقدار جریان آب.

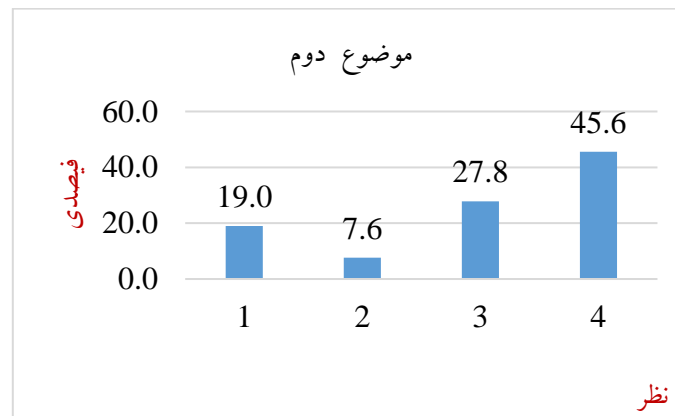
شکل ۱: دلایل نهفته منازعات روی حوزه دریایی هلمند

نظریات مردم در مورد سوال فوق چنین است حدود 19% نظریات این طور است که (دلایل نهفته منازعات روی حوزه دریایی هلمند) ناشی از اختلافات در مورد احداث بندها، کانال کشی و چاهای نیمه عمیق در قسمت سیستان ایران بوده است.

۲, ۴. نظرسنجی دوم

راه حل ها جهت جلوگیری از ایجاد منازعه در حوزه دریایی هلمند مطابق به عناصر ذیل تحلیل شده است.

1. شریک ساختن ارقام هایدرولوژیکی.
2. موجودیت شرایط اجتماعی مناسب برای تطبیق برنامه های مشاهداتی.
3. احداث ساختمانهای بزرگ آبی جهت کنترل سیلاب ها و مدیریت آن.
4. تکمیل نمودن پروژه های بزرگ مانند بند کمال جهت تنظیم و ذخیره نمودن آب برای تحویل دهی مقدار آب مندرج معاهده هلمند به ایران

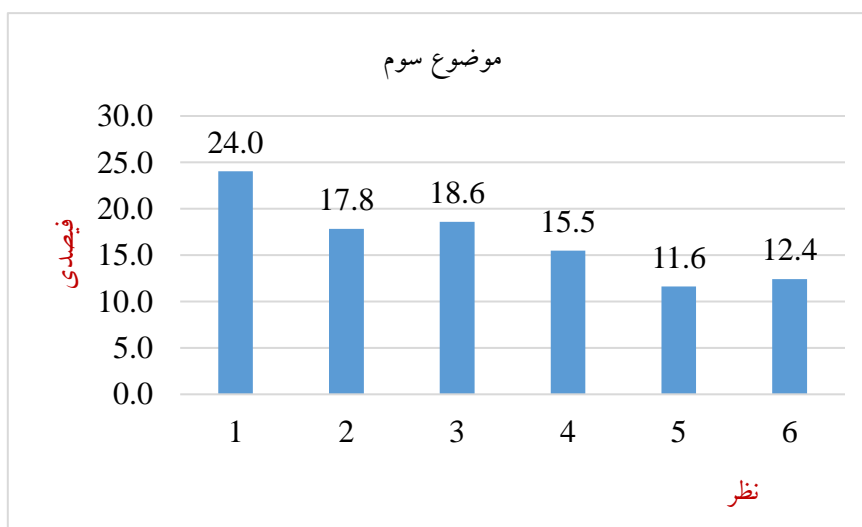
شکل ۲: راه حل ها جهت جلوگیری از ایجاد منازعه در حوزه دریایی هلمند

در این نظر سنجی که به رویت چارت نشان داده شده است بیشترین افراد جامعه 46% باور به این دارند که (راه حل ها جهت جلوگیری از ایجاد منازعه در حوزه دریایی هلمند) میتواند نهفته در تکمیل نمودن پروژه های بزرگ مانند بند کمال خان جهت تنظیم و ذخیره نمودن آب برای تحویل دهی مقدار آب مندرج معاهده هلمند به ایران باشد

۳،۴. نظر سنجی سوم

چالش های فراروی انکشاف و تکمیل نمودن زیر بناهای آبی در حوزه دریایی هلمند مطابق به عناصر ذیل تحلیل شده است.

1. وضعیت نامساعد امنیتی حاکم در ساحه.
2. کمبود سرمایه گذاری درست در بخشهای انکشاف مدیریت منابع آب در حوزه دریایی مذکور.
3. منازعات موجوده بین افغانستان و ایران بالای حوزه دریایی هلمند.
4. ناپایداری اوضاع سیاسی در ساحه.
5. نبود هزینه کافی برای تأمین بودجه پروژه های بزرگ منابع آب.
6. عدم آگاهی و بد بینی مردم از اهمیت منابع آب و مشترک المنافع بودن آن.

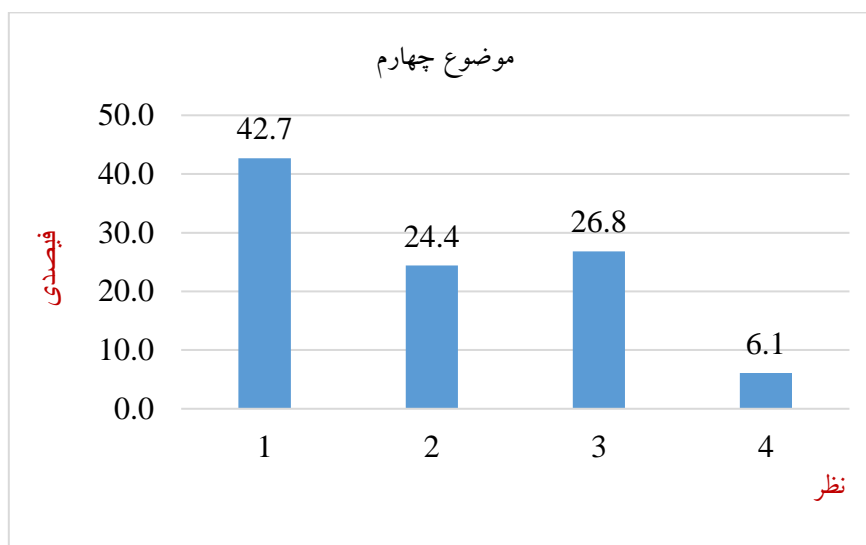
شکل ۳: چالش های فراروی انکشاف و تکمیل نمودن زیر بناهای آبی در حوزه دریایی هلمند

از چارت فوق و نظر سنجی متذکره چنین نتیجه میگیریم که 24% افراد جامعه به این باور اند که (چالش های فراروی انکشاف و تکمیل نمودن زیر بناهای آبی در حوزه دریایی هلمند) ناشی از وضعیت نامساعد امنیتی حاکم در ساحه می باشد .

۴،۴. نظر سنجی چهارم

شرایط نامساعد امنیتی فراروی پروژه ها و زیر ساختهای آبی در حوزه دریایی هلمند در قسمت افغانستان به اساس عناصر ذیل تحلیل شده است.

1. ناشی از دخالت کشور های بیرونی.
2. ناشی از فقر و نبود زمینه کار.
3. ناشی از نا آگاهی مردم و معضلات اجتماعی.
4. رابطه به موارد فوق ندارد.

شکل ۴: شرایط نامساعد امنیتی فراروی پروژه ها و زیر ساختهای آبی در حوزه دریایی هلمند.

در این چارت نشان داده شده است بیشترین افراد جامعه حدود 43% در مورد سوال مذکور که عبارت از (شرایط نامساعد امنیتی فراروی پروژه ها و زیر ساختهای آبی در حوزه دریایی هلمند در قسمت افغانستان) میباشد به این نظر اند که بیشترین مشکلات و بوجود آمدن شرایط نامساعد امنیتی در این زمینه ناشی از دخالت کشور های بیرونی است.

نتیجه گیری

دریایی هلمند با در نظر داشت عوامل گذشته تاریخی منشأ پیدایش جریانی اصلی و شاخه فرعی حوزه دریایی، طول بستر حرکت از مبدأ تا انجام، نتایج آرا حکم های انگلسی و گذارش کمیسیون بی طرف دلتای دریایی هلمند و اینکه مجموع تمام مقدار آب از داخل افغانستان سرچشمه گرفته و بالاتر از 90% در داخل خاک افغانستان جریان دارد. بنابر این از جمله دریایی داخل افغانستان محسوب می شود و در نتیجه نظام حقوقی آنرا نمیتوان در چهارچوب نظام حقوقی حوزه دریایی بین المللی هلمند مورد مطالع قرار دارد.

مطابق معاهده سال 1973 سهم ایران از آب حوزه دریایی هلمند در سال نورمال وما فوق نورمال به طور متوسط مندرج جدول ماده سوم موافقت نامه هلمند $22\text{m}^3/\text{sec}$ با مازاد $4\text{ m}^3/\text{sec}$ به عنوان سهم (حسن نیت) پیش بینی شده است و در نتیجه مقدار آب مازاد که ایران در سال های جنگ که مقدار آن $2,7\text{km}^3/\text{year}$ می باشد و مورد استفاده قرار داده است باید قیمت آنرا مطابق به ارزش آب در ساحه بین المللی از ایران بگیرد. در سالهای که مقدار آب دریایی هلمند کمتر از مقدار نورمال آبی جریان داشته باشد و متناسباً از سهم آب ایران کاسته میشود. و همچنان در صورت که مقدار آب حوزه دریایی هلمند از مقدار آب نورمال زیاد جریان نماید ایران هیچ نوع حق به مازاد آب این حوزه ندارد.

ایران در سال 1383 چاه نیمه عمیق چهارم را احداث نموده است که مقدار 800Mm^3 ظرفیت را دارد. و این پروژه برای مدیریت آب مازاد حوزه دریایی هلمند احداث شده که از این آب برای استفاده زراعتی و همچنان استفاده آب رسانی شهر زاهدان را در نظر گرفته، آب رسانی شهر زاهدان توسط احداث پروژه خط لوله 192km که برای انتقال مقدار $27\text{Mm}^3/\text{year}$ از آب ذخیره شده در چاه نیمه چهارم اخذ میشود. در نیمه ای پروژه های فوق ذکر خلاف موافقت نامه هلمند بوده و عناصر منازعه می باشد.

دلیل نهفته منازعات روی حوزه دریایی هلمند اختلافات در مورد احداث بندها، کانال کشی و خط لوله انتقال آب شهر زاهدان نصب پمپ های آبی بالای دریایی هلمند و چاه های نیمه عمیق در قسمت سیستان و ایران، بر علاوه اختلافات در مورد بندها، کانال کشی در حوزه دریایی هلمند در داخل افغانستان.

راه حل و بیرون رفت جهت جلوگیری از ایجاد منازعه در حوزه دریایی هلمند تکمیل نمودن پروژه بزرگ مانند بند کمال خان جهت تنظیم و ذخیره نمودن آب برای تحویل دهی مقدار مندرجه معاهده هلمند به ایران.

مشکلات و چالش فراروی انکشاف و تکمیل نمودن زیربناهای آبی در حوزه دریایی هلمند وابسته به وضعیت نا مساعد امنیتی حاکم و موجودیت مخالفتی دولت در ساحه می باشد.

شرایط نا مساعد امنیتی پیش روی پروژه ها و زیرساختهای آبی در حوزه دریای هلمند در قسمت افغانستان ناشی از دخالت کشورهای بیرونی مخصوصاً ایران برای جلوگیری از ذخیره سازی آب و مدیریت آن می باشد.

اندازه ای زمین های زراعتی افغانستان در حوزه دریایی هلمند در سال 1990 نسبت به زمان فعلی به اندازه 37.5% کاهش پیدانموده است. در نتیجه ظرفیت ذخیره سازی در این حوزه دریایی کشور نیز کاهش پیدانموده است.

افغانستان و ایران در سال 2003 یک موافق نامه همکاری در بخش محیط زیست روی حوزه دریایی هلمند امضا نموده اند که به اساس این توافق احیای جهیل های هامون در اولویت قرار دارد.

پیشنهادات

بنابر کمبود کادرمسلکی، تکنالوژی پیشرفته، پول هنگفت، حساسیت برانگیز بودن به کشور ایران، نا آگاهی مردم از اهمیت پروژه های آبی و مشکلات اجتماعی در ساحه، و غیره دلایلی دیگر پیشنهاد میگردد که برای مدیریت آب در این حوزه دریایی احداث و سرمایه گذاری لازم پروژه های کوچک ذخیره سازی، انتقال و توزیع آب در سرچشمه های حوزه دریایی مذکور صورت گیرد.

افغانستان از جمله کشورهای آسیای میانه می باشد که نسبت به همسایه های خود کمتر پیشرفته نموده است بنابراین شناسای و نیازمندی متقابل یعنی آب منحن کالا اقتصادی در نظر گرفته شود و در نتیجه آب را از وسیله ای برای منازعه خارج نموده و آنرا به عرصه ای برای همکاری متقابل تبدیل نمایند به همین ترتیب تبدیل نمودن آب به دیگر نوعی انرژی از جمله نفت و راه های ترانزیت راه کار درست و مناسب خواهد بود.

ایجاد نمودن کورس ها و ترینینگ ها از طرف نهاد های بین المللی و ادارات زیربط همانند وزارت انرژی آب (ریاست عمومی حوزه دریایی هلمند)، وزارت زراعت، آبیاری و مالداری (ریاست های زراعت ولایات حوزه دریایی هلمند) برای افزایش آگاهی در مورد اهمیت منابع آب و مشترک المنافع دانستن آن.

مقدار آب که مطابق معاهده 1973 میان افغانستان و ایران تثبیت شده که اندازه سهمیه آب ایران طوری که در معاهده میان افغانستان و ایران بالای حوزه دریایی هلمند در فوق تذکر داده شد m^3/sec 26 میباشد بنابر نبود ثبات سیاسی در سالهای سه دهه جنگ و نا امنی سالانه ایران مقدار $2.7k m^3/sec$ از آب این حوزه استفاده نموده (فهیم، 2012). از آنجایی که آب شیرین در ساحه بین المللی 1.5-2 دالر ارزش دارد (همرد، 2017) بنابر این باید مقدار آب استفاده شده مازاد از آنچه در معاهده هلمند پیشبینی شده از جانب جمهوری اسلامی ایران مطالبه شود.

۴. محدودیت های تحقیق

برای تکمیل این اثر علمی به مشکلات زیادی روبرو شده ام که در ذیل به آن اشارات کوتاه خواهم داشت.

مشکلات فرهنگی: در این کشور فرهنگ تحقیق تا هنوز درست رواج پیدا نکرده است برای اینکه هنگامی می خواهید از یک کارمند دولت و یا اشخاص عادی راجع به موضع تحقیق سوال نماید اشخاص متذکره از شریک ساختن ارقام خود داری می نمایند.

مشکلات کم بودن ارقام: در این کشور به دلیل سالها جنگ معلومات و ارقام مورد نیاز را تکمیل دریافت کردن نمیتوانیم و ساحه تحقیق را محدود می سازد.

مشکلات اقتصادی: برای تکمیل نمودن تحقیق در عرصه های مختلف، منابع قابل دسترس وجود ندارد که این یکی از کاهش علاقه مندی مردم این کشور به عرصه تحقیق شده است از اینرو بنده هم از این مسایل هم در امان نبود و با متحمل شدن دشواری های زیادی توانستم به چنین دست آوردی توفیق یابیم.

منابع

Habib. Habibullah. 2014. Water Related Problems in Afghanistan, international journal of education studies, Int. J. Educ. Stud. 01 (03) 2014. 137-144.

King, & Sturtewagen. 2010. Making the Most of Afghanistan's River Basins Opportunities for Regional Cooperation, East Wessth Institute.

- Rivas. Aldrin .2008 .Vulnerability Assessment of Freshwater Resources in Helmand River Basin, DOI: 10.13140/RG.2.1.1331.4320/1.
- Shroder, Ahmadzai .2016 .Transboundary Water Resources in Afghanistan Climate Change and Land-Use Implication, University of Nebraska at Omaha.
- Tomas and other .2016 .Development transboundary water resources: What prospective for cooperation between Afghanistan, Iran and Pakistan.
- حازم، يحيى .1395. آبهای فرامرزی افغانستان سه تهديد و سه فرصت، کنفرانس ملی آب، وزارت انرژی و آب.
- حسني، صديقه .1396. آبهای فرامرزی افغانستان مروری بر حوزه دریایی آمو، موسسه تحقیقاتی دران، کابل.
- نجیب، فهيم.1393. وضعیت حقوقی حاکم بر رودخانه هلمند کابل، عازم.
- فهيم، نجیب .1393. وضعیت حقوقی حاکم بر رودخانه هلمند کابل، عازم.
- نامی، محمد حسن .1390. جغرافیه سیاسی آبهای مرزی ایران، دانشگاه آزاد اسلامی تهران، مجله ای جغرفیا و ناحیه ای شماره چهاردهم.
- نامی، محمد حسن و علی محمد پور، .1389. بررسی هیدروپلیتیکی حوضه غرب کشور، تهران، زیتون سبز.
- همرد، امیدخان .1397. مسئله حقوقی دریای هلمند، کابل، شورای متخصصان نورستان.